

Funded by
the European Union
Финансирано од
Европска Унија

Република Северна Македонија
НАРОДЕН ПРАВОБРАНИТЕЛ
Republika e Maqedonisë së Veriut
AVOKATI I POPULLIT
Republic of North Macedonia
O M B U D S M A N

Децата на
1-во Место!
Stand up 4
Children Rights!

ФОНДАЦИЈА ЗА ОБРАЗОВНИ И КУЛТУРНИ ИНИЦИЈАТИВИ
FOUNDATION FOR EDUCATION AND CULTURAL INITIATIVES
ЧЕКОР ПО ЧЕКОР • STEP BY STEP
Educating children. Strengthening professionals. Building the future.

Djeca na 1. mjestu! / Stand up 4 Children Rights!

PRAVA DJECE U NAŠIM ŠKOLAMA

IZVRŠNO REZIME

Istraživanje o informiranosti o Konvenciji o pravima djeteta, učeničkom učešću i bezbjednosti u osnovnim školama u RSM

KONTAKT INFO:

Fondacija za obrazovne i kulturne inicijative „Korak po korak“

Bul. „Partizanski odredi“ br.72-a mezanin, Skoplje

Tel/Faks: +389 2 3077 900

www.stepbystep.org.mk

Suzana Pecakovska, projektna menadžerka Suzana.pecakovska@stepbystep.org.mk

Nataša Anđeleska, projektna menadžerka natasa@stepbystep.org.mk

Ombudsman

ul. „Makedonija“ br.19 Skoplje

tel: 389 02 129 327, 389 02 129 335

www.ombudsman.mk

E-mail: contact@ombudsman.mk

Vaska Bajramovska-Mustafa, državna savjetnica vbmustafa@ombudsman.mk

Istraživanje je sproveda Fondacija za obrazovne i kulturne inicijative „Korak po korak“ u saradnji sa Ombudsmanom/Odjelom za prava djeteta u okviru projekta Djeca na 1. mjestu! uz finansijsku podršku Evropske unije. Sadržaj je odgovornost Fondacije za obrazovne i kulturne inicijative "Korak po korak" i ne odražava nužno stavove EU.

IZVRŠNO REZIME

U godini kada naša zemlja obilježava 30 godina od ratifikacije Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima djeteta (u daljem tekstu Konvencija), Fondacija za obrazovne i kulturne inicijative „Korak po korak“ zajedno sa Ombudsmanom sprovela je sveobuhvatno istraživanje o pravima djeteta. Istraživanje se provodi u sklopu projekta „Djeca na 1. mjestu!“ koji finansira Evropska unija (Tematski Program za Ljudska prava i demokratiju). Opšti cilj projekta je podrška i promocija poštovanja prava djece kao preduslova za demokratske školske zajednice koje grade i njeguju aktivne i odgovorne građane.

Svrha ovog istraživanja bila je da se ispituju stavovi i mišljenja učenika, nastavnika i roditelja iz osnovnih škola u državi sa makedonskim, albanskim, turskim, bosanskim i srpskim jezikom u nastavi o poznavanju i poštovanju Konvencije i njenoj primjeni u školama, kao i da steknu znanja o uslovima i praksi u školama u vezi sa učešćem učenika u donošenju odluka, bezbjednosti i nasilju u školi, u onlajn prostoru i njihovom neposrednom okruženju.

Metodologija istraživanja obuhvatala je: 1) Kancelarijsko istraživanje i analizu relevantnih dokumenata, zakonskog okvira i strateških dokumenata koji se odnose na prava djeteta; 2) Elektronska anketa sa učenicima, nastavnicima i roditeljima, koja je sprovedena uz učešće predstavnika različitih osnovnih škola iz svih regiona u Makedoniji; i 3) Tri fokus grupe sa učenicima, nastavnicima i roditeljima. Analizom dokumentacije obuhvaćeno je ukupno 27 dokumenata, i to zakona, strateških dokumenata, akcionih planova, programa, koncepata, izvještaja, analiza i medijskih tekstova koji su ocijenjeni relevantnim. Anketom je obuhvaćeno 648 učenika iz 75 osnovnih škola od sedmog do devetog razreda, 325 nastavnika predmetne nastave iz 79 škola iz 39 opština i 541 roditelj. Upitnici za sve tri grupe ispitanika prevedeni su na sve nastavne jezike (makedonski, albanski, turski, srpski i bosanski). U istraživanju su sprovedene i tri fokus grupe koje su obuhvatile ukupno 10 roditelja, 12 nastavnika i 16 učenika. Uzorak je realizovan metodom primjeraka bez slučajnog odabira i uz zastupljenost adekvatne raspodjele ispitanika po polu, starosti, regijama i etničkoj pripadnosti.

Nalazi, zaključci i preporuke ovog izvještaja trebali bi poslužiti svim činiteljima, uključujući centralnu i lokalnu vlast, obrazovne vlasti, druge državne institucije, građanske organizacije, škole, nastavnike i roditelje kako bi unaprijedili politike i prakse u vezi sa pravima djece u državi.

KLJUČNI NALAZI ISTRAŽIVANJA

Učenici koji su uključeni u istraživanju **upoznati su / informisani o Konvenciji o pravima djeteta** (u

INFORMIRANOST I POZNAVANJE PRAVA DJETETA

U ovoj tematskoj oblasti istraženo je opšte poznavanje prava djeteta i Konvencije o pravima djeteta od strane učenika, nastavnika i roditelja, njihove percepcije i stavove o važnosti određenih prava za djecu, kao i njihovo poštovanje i primjenu u školskom kontekstu.

daljem tekstu Konvencija), jer se takva znanja obično stiču u okviru formalne nastave, odnosno tokom nastave. Gotovo polovina studenata (48,3%) izjavila je da je upoznata sa Konvencijom, dok je 37% studenata djelimično upoznato. Ovakvi podaci ukazuju da još uvijek ima učenika kojima je potrebno dalje upoznavanje sa pravima djeteta kroz formalne i neformalne aktivnosti. Većina roditelja je također upoznata sa Konvencijom (47%), dok 94% nastavnika navodi da koristi Konvenciju u svom radu.

Prema učenicima, **prava djeteta se generalno poštuju u školi** (prosječna vrijednost je 3.87 na skali gdje 1 = uopšte se ne poštuju, a 5 = potpuno se poštuju). Roditelji se slažu sa stavom učenika (srednja vrijednost 3,76), dok je mišljenje nastavnika da se prava djeteta u školi u potpunosti poštuju (srednja vrijednost 4,61). Većina učenika i roditelja uglavnom smatra da nastavnici imaju znanja o pravima djeteta, kao i da poštuju prava djece u školi i podržavaju djecu u ostvarivanju prava na učešće. Međutim, i pored postojanja određenog nivoa znanja među nastavnicima o pravima djeteta, učenici ali i roditelji navode da je nastavnicima potrebna stalna obuka za bolje upoznavanje sa pravima djeteta.

Nastavnici se visoko samocjenjuju kada je riječ o njihovom **poznavanju i primjeni prava djeteta**, kao i o poznavanju obrazovnih politika s kojima se regulišu prava djece. Izjavljuju da imaju gotovo potpuna znanja o pravima djeteta, da u potpunosti poštuju dječija prava i da imaju znanja o obrazovnim politikama koje regulišu prava djeteta. Nastavnici su malo kritičniji prema znanju svojih kolega nastavnika, ali i dalje smatraju da dobro poznaju i prava djece, gotovo u potpunosti poštuju njihova prava i poznaju obrazovne politike koje regulišu prava djece. Što se tiče rukovodstva škole, nastavnici smatraju da ono značajno podržava učešće djece u donošenju odluka i da uspješno primjenjuje školsku politiku koja reguliše prava djece. Takođe, nastavnici smatraju da su učenici u njihovoj školi veoma dobro upoznati sa pravima djeteta.

Prema više od polovine nastavnika (51,7 %) **prava predviđena Konvencijom su djelimično zastupljena u nastavnim programima i materijalima** prema kojima rade. Ovakav stav se primjećuje još u prethodnim istraživanjima sprovedenim od 2009 godine i taj stav do danas ostaje nepromijenjen. Ovaj podatak ukazuje da i

POŠTOVANJE MIŠLJENJA DJETETA

U okviru ove tematske oblasti istražena je uključenost i mehanizmi učešća djece u odlučivanju (predsjednik odjeljenja i učenički parlament) i mehanizmi zaštite prava djece u školi, poput učeničkog ombudsmana.

Provjerava se i percepcija (znanje/mišljenje) učenika, nastavnika i roditelja o Ombudsmanu kao nacionalnom mehanizmu i organu koji štiti prava građana, uključujući i prava djeteta.

pored svijesti i napretka u znanju o pravima djeteta među djecom, ali i među prosvjetnim osobljem i roditeljima, dalje prilagođavanje sadržaja Konvencije u nastavnim planovima i programima prema uzrastu učenika još uvijek potrebno.

Najvećem dijelu učenika uključena u istraživanju **najvažnije pravo** je pravo na život. (42%). Dalje slijedi pravo da iskazuju svoje mišljenje (19%) i pravo na zaštitu od nasilja (13%). S druge strane tako reći jedna trećina učenika izjavljuje da je **prekršeno neko njihovo pravo u školi** i da su najčešće prekršena prava na učešće u donošenju odluka (36 %), pravo djece da iskazuju mišljenje (32,5 %) i pravo na zaštitu od nasilja.(18,9 %). Ovo upućuje na zaključak da su najčešće prekršena najvažnija prava djece u školskoj sredini. Isto tako i da škola u određenoj mjeri uskraćuje slobodu djeci da iskažu svoje mišljenje i da učestvuju u donošenju odluka.

Stručne službe u školama, prema svojim zakonskim obavezama i pravima na postupanje, su prva instanca i stoga direktno odgovorne za postupanje u slučaju povrede prava djeteta. Međutim, istraživanje je pokazalo da je **povjerenje učenika i roditelja u stručne službe** nisko. Naime, većina učenika (32,9 %) i većina roditelja (68,4 %) imaju najviše povjerenja u razrednog starješini i prvo bi mu se obratili u slučaju kršenja prava djeteta, zatim Direktor šole, a na trećem mjestu po stepenu povjerenja su stručne službe.

Učenici imaju različite percepcije o načinu na koji se **odluke donose u školi**. Većina njih (28%) smatra da odrasli donose odluke zajedno sa učenicima, ali i dio (22%) navodi da odrasli odlučuju bez pitanja i uključivanja djece. Među nastavnicima i roditeljima prevladavaju pozitivne percepcije da djecu treba uključiti u donošenje odluka, ali i da u praksi postoje situacije u kojima djeca nisu uvijek uključena u donošenje odluka.

Nastavnici navode da često traže mišljenje učenika kada donose odluke o nastavi. Praksa **uključivanja predstavnika učenika u školske organe** ne ukazuje na dosljednu i suštinsku primjenu prava na učešće učenika u donošenju odluka, u skladu sa Zakonom o osnovnom obrazovanju. Prema 42% nastavnika, Nastavnička vijeća ponekad (tri ili više puta) konsultuju učenike. Nastavnici (32%) imaju isti stav o uključivanju učenika od strane Školskog odbora. Generalno, ne postoji redovnost i sistematičnost o učešću djece u radu Nastavničkog vijeća, Školskog odbora i Vijeća roditelja. To potvrđuju i iskustva učenika koji uglavnom ne znaju ili nisu informisani o tome kako su njihovi predstavnici uključeni u školske organe.

Značajna većina učenika (86%) **priznaje i ostvaruje svoje pravo da učestvuje** u izboru predsjednika/predsjednice svog odjeljenja. Iako većina studenata (52%) potvrđuje da se izbor predsjednika/predsjednice vrši u skladu sa zakonskim

zahtjevima, iskustva 48% studenata pokazuju da se **izbor predsjednika/ce razreda**, ne vrši prema utvrđenoj proceduri Zakonom i Vodičem za učešće učenika, organizovanje učenika i zaštitu prava djece u osnovnoj školi, ali na druge načine. U odnosu na druge opcije za učešće u odlukama kao što su sadržaj nastave, izbor mjesta za ekskurziju, potreba za dodatnim edukativnim aktivnostima, godišnja priredba itd. evidentno je da je iskustvo učenika da učestvuju u ovakvoj vrsti odluka znatno manje. Nastavnici, s druge strane, izvještavaju o nekoliko vrsta odluka koje se odnose na učenike, kao što su kvalitet redovne nastave, učešće u raznim komisijama za pohvale i nagrade učenika, izbor izbornih predmeta, izbor vannastavnih aktivnosti, sekcija, izbor nastavnika/ce godine, za kvalitet ocjenjivanja, prevoz učenika, rješavanje konfliktnih situacija, izbor jelovnika za organizovani obrok, za ekološko uređenje škole i učionica i sl.

Učenici nemaju praksu pokretanja aktivnosti u školi. Podaci pokazuju **nizak nivo aktivizma** gdje je vrlo mali dio učenika, svega 13%, izjavio da je pokrenuo neku aktivnost/projekat u cilju poboljšanja života u školi. Međutim, pozitivno je da većina roditelja (64%) podržava da njihovo dijete bude aktivno u vannastavnim aktivnostima u školi.

Što se tiče organizacije učenika, većina učenika (57%) je izjavila da se u njihovoj školi **redovno bira učenički parlament**. Međutim, skoro jedna trećina studenata navodi da nije informisana o izboru učeničkog parlamenta, što ukazuje na netransparentnost ili nepostojanje procedure za izbor parlamenta. S druge strane, 285 od 298 škola (ili 95,64%) uključeno je u Ombudsmanovo istraživanje 2021. godine dali su različite odgovore, navodeći da su formirali Učenički parlament. To ukazuje na potrebu šire informiranosti učenika, odnosno šire promocije i većeg uključivanja svih školskih faktora u formiranje Učeničkog parlamenta.

Što se tiče **funkcionalnosti učeničkih parlamenata**, učenici i nastavnici imaju različite stavove. Gotovo polovina učenika (46,1%) ne zna da li su nastavnici uključeni u podršku radu učeničkog parlamenta, dok s druge strane više od polovine nastavnika (52%) navodi da nastavnici u njihovoj školi redovno obezbjeđuju značajna podrška učeničkom parlamentu. Ove nalaze prati i podatak da skoro polovina nastavnika (45,5%), iako su prilično sigurni u svoje znanje u vezi sa primjenom prava djece na učešće u školi, u poslednje 3 godine, nisu učestvovali ni na jednoj obuci koje se odnose na pravo učešća djece u donošenju odluka u školama, dok je 43,1% ponekad učestvovalo (jedna do dvije obuke). Vrijedi napomenuti da ovakve obuke uglavnom sprovode građanske organizacije.

Nadalje, mali dio učenika (16%) uključen je u rad đlačkog parlamenta, a 40,6% učenika ističe da je učešće u radu Učeničkog parlamenta ograničeno samo na predsjednike razrednih zajednica, zbog čega većina njih i nije uključena u rad parlamenta. Među studentima postoji motiv i želja da se uključe u rad učeničkog parlamenta, a najpotrebnija vrsta podrške je dalje obrazovanje o Konvenciji. Gotovo polovina učenika izjavljuje da ne zna da li učenički parlament učestvuje u školskim organima, što pokazuje da postoji **potreba za povećanom informisanošću** učenika o ulozi učeničkog parlamenta, stepenu učešća parlamenta u radu školskih organa, kao i informacije o ishodu učešća. Tri grupe ispitanika imaju slične stavove o tome koje su tri najveće prednosti prakticiranja učešća u donošenju odluka, a najčešće navode: građenje demokratske svijesti kod učenika, nezavisnost i samopouzdanje i donošenje informisanih odluka u odnosu na buduće obrazovanje, karijerni put, zapošljenje.

U odnosu na **učeničkog ombudsmana** kao mehanizma zaštite prava djeteta u školi, zabrinjuje podatak da je većina učenika (60%) izjavilo da njihova škola nema, ili ne znaju da postoji učenički ombudsman. Suprotno ovome, 79% škole koje su bile uključene u istraživanju sprovedenom 2021 g. od Ombudsmana (vidi fusnotu 1) izjavilo je da imaju uspostavljeno učeničkog ombudsmana. Ova razlika u podacima postavlja pitanje načina izbora učeničkog ombudsmana i učešća učenika u tom procesu, kao i potrebu veće informiranosti učenika o mehanizmu učeničkog ombudsmana. Takođe, ovaj nalaz ukazuje na potrebu poboljšanja primjene Zakona o osnovnom obrazovanju. Nadalje, nastavnici i učenici ukazuju na **nedovoljnu funkcionalnost** učeničkog ombudsmana kao modela zaštite prava djeteta u školi, dok predsjednika/cu razredne zajednice ističu kao najfunkcionalniji oblik učešća.

BEZBJEDNOST I NASILJE

U okviru ove tematske oblasti prikazane su percepcije, stavovi, znanja i iskustva djece, nastavnika i roditelja o postojanju različitih vrsta nasilja u školi, uključujući i nasilje na internetu, koja se djeca pojavljuju kao žrtve nasilja i kao nasilnici, reakcija kao i mehanizmi za prijavu nasilja u školama

Učenci u istraživanju ističu da su oni ili njihovi drugovi iz razreda podnijeli **pritužbe Ombudsmanu** zbog povrede nekog prava, pokazujući da to prepoznaju kao mehanizam zaštite prava djeteta. Naime, 32 učenika ili oko 5% navelo je da je Ombudsmanu podnijelo pritužbu zbog povrijeđenog prava, dok je 61 student ili oko 10% izjavilo da poznaje druga i/ili drugaricu koji je podnio pritužbu Ombudsmanu zbog povrijeđenog prava preko svojih roditelja. Osim toga, roditelji imaju pozitivan stav i podnijeli bi pritužbu Ombudsmanu ako je neko pravo njihovog djeteta povrijeđeno u školi. Ovo je takođe u korelaciji sa onim što institucija ombudsmana bilježi u svojim godišnjim izvještajima. Naime, djeca, odnosno mladi, za razliku od ranije, sami podnose predstavku Ombudsmanu za zaštitu određenog prava, odnosno za traženje savjeta u vezi sa određenim pravom. Ipak, najveći broj predstavlki podnose roditelji/staratelji ili drugi rođaci, škole ili građanske organizacije. Međutim, brojke pokazuju da uloga Ombudsmana u zaštiti prava djeteta još uvijek nije dovoljno promovirana.

Inkluzija u školama nije primijenjena na odgovarajući način, kako to predviđaju Zakon o osnovnom obrazovanju i Konceptija inkluzivnog obrazovanja. Iako se škole trude da ovoj kategoriji učenika obezbijede pristupačnost i materijale za učenje, nažalost, prema riječima učenika, škole nemaju prilagođene toalete za osobe sa invaliditetom, niti postavljaju znake na pod i zidove za osobe sa oštećenjem vida. Škole djelimično obezbjeđuju uslove za učenje jezika etničkih zajednica. Učenci (61%) navode da škola nema materijala za učenje jezika etničkih zajednica u školskoj sredini, a više od polovine učenika (52,6%) smatra da školska biblioteka nema literaturu na jezike etničkih zajednica u školskoj sredini.

Istraživanje je pokazalo da postoji nasilje u osnovnim školama. To potvrđuje 43,4% učenika, dok nastavnici, iako u manjem broju, ipak potvrđuju da je nasilje prisutno u školama. Zabrinjava podatak da je od ukupno 648 učenika obuhvaćenih istraživanjem njih 298 ili 46% izjavilo da su žrtve nasilja. Za većinu učenika (40,7%) najčešći **oblik nasilja** je verbalno nasilje, zatim fizička povreda i emocionalno zlostavljanje. Činjenica da se učenici različito izjašnjavaju o postojanju nasilja u različitim situacijama ukazuje na to da učenici još uvijek ne znaju prepoznati različite vrste vršnjačkog nasilja ili se ne osjećaju sigurnim da izjavljuju da nasilje postoji. Nastavnici i roditelji smatraju da su najrašireniji vidovi nasilja socijalno i verbalno nasilje. Prema nalazima za sve tri grupe ispitanika, **razlozi za nasilje** su veoma slični: demonstracija snage, problemi u

ponašanju kao i pokazivanje dominacije nad drugima i ljubomora.

Prema sve tri grupe ispitanika, i dječaci i djevojčice sebe navode kao **žrtve vršnjačkog nasilja**. Ovo navodi 59,1% učenika, 75,4% nastavnika i 80% roditelja. Prema riječima učenika, dijete koje je najčešće izloženo nasilju je povučeno/introvertno dijete, zatim dijete koje dolazi iz siromašne porodice, zatim dijete sa smetnjama u razvoju. I roditelji imaju identičan stav, dok nastavnici ističu da su i hiperaktivna djeca među djecom koja su najizloženija nasilju. Razlozi zbog kojih se invaliditet, socio-ekonomski status, odnosno siromaštvo pojavljuju kao faktor nasilja, a siromašni i djeca sa smetnjama u razvoju na meti nasilnika, pitanja su koja zaslužuju posebnu pažnju i dublju analizu.

Prema mišljenju polovine učenika, dječaci su najčešći **počinioci nasilja**, dok preostalih 44% učenika, kao i nastavnici i roditelji, smatra da dječaci i djevojčice podjednako vrše nasilje. Prema riječima učenika, dominantan profil počinitelaca nasilja su djeca iz bogatih porodica, dok su prema mišljenju nastavnika i roditelja hiperaktivna djeca. Kao počinioci nasilja među sve tri grupe ispitanika pominju se i djeca sa slabim ocjenama.

Što se tiče **reakcija nadležnih službi u školama u slučajevima nasilja**, nastavnici i učenici imaju različite stavove. Naime, više od trećine učenika (37,2%) smatra da nadležne službe u školi ne reaguju u potpunosti adekvatno i pravovremeno na slučajeve nasilja. S druge strane, skoro dvije trećine nastavnika navodi da nadležni u školi odgovaraju adekvatno i pravovremeno u slučajevima nasilja. Roditelji su podijeljeni po ovom pitanju. Ovakvo stanje nalaza ukazuje da pristup i pravilnik za postupanje u slučajevima nasilja nisu dovoljno poznati i učenicima i roditeljima.

Prema mišljenju nastavnika, **najfunkcionalniji mehanizam za prijavu nasilja** je prijava razrednom starješini (82%), zatim prijava pedagogu (72%), kao i prijava direktoru (37%). Nadalje, većina nastavnika (85,8%) navodi da bi prijavila nasilje nad učenicima Ombudsmanu ako smatraju da se slučaj ne može riješiti unutar škole. Gotovo polovina roditelja ne zna da li je škola u kojoj uči njihovo dijete razvila **politike i pravilnike za prevenciju** i sprječavanje nasilja. Posebno zabrinjava činjenica da 64% nastavnika ne zna da li u njihovoj školi postoje politike i propisi za prevenciju i sprječavanje nasilja.

Samo mali dio nastavnika (11,4%) kontinuirano učestvuje u obukama vezanim za prevenciju i prevenciju nasilja u školama (više od 3 obuke) u posljednje 3 godine. Gotovo polovina (44,3%) nikada nije učestvovala na takvoj obuci, dok je isti procenat njih 44,3% učestvovao na jednoj do dvije obuke u posljednje tri godine. Roditelji uglavnom nisu bili uključeni u ovakve obuke. Ova tema obuke dio je Kataloga obuke Zavoda za razvoj obrazovanja, ali se takve obuke često organiziraju kroz projekte koje podržavaju međunarodni i lokalni donatori.

Samo mali dio nastavnika (11,4%) kontinuirano učestvuje u **obukama** vezanim za prevenciju i sprječavanje nasilja u školama (više od 3 obuke) u posljednje 3 godine. Gotovo polovina (44,3%) nikada nije učestvovala na takvoj obuci, dok je isti procenat njih 44,3% učestvovao na jednoj do dvije obuke u posljednje tri godine. Roditelji uglavnom nisu bili uključeni u ovakve obuke. Ova tema obuke dio je Kataloga obuke Zavoda za razvoj obrazovanja, ali se takve obuke često organiziraju kroz projekte koje podržavaju međunarodni i lokalni donatori.

Što se tiče **sigurnosti učenika u sajber prostoru**, zanimljivo je da djeca i roditelji imaju različite stavove, posebno u pogledu korištenja interneta. Tako više od polovine učenika (56%) navodi da nema zabranu ili ograničenje korištenja interneta, dok većina roditelja postavlja zabranu ili ograničenje korištenja interneta svom djetetu. Zabrinjava nalaz da učenici koriste internet uglavnom za zabavu i igre (29,6%) ili za komunikaciju sa prijateljima (25%). Samo 13,9% koristi internet za učenje i istraživanje.

Većina učenika može prepoznati **uznemiravanje na internetu**, ali neki učenici još uvijek ne mogu prepoznati uznemiravanje na mreži, kao što je neprikladna komunikacija od poznatih ili nepoznatih osoba. Analiza pokazuje da je vrlo mali dio učenika bio uznemiravan na internetu u posljednjih godinu dana. Nastavnici i roditelji prepoznaju uznemiravanje na internetu, ali u ovom slučaju ključna je dobra komunikacija s djecom kako bi se potencijalno digitalno nasilje pravilno prepoznalo i prijavilo.

KLUČNE PREPORUKE

S obzirom na nalaze i zaključke sprovedenog istraživanja preporučuje se:

- ❖ Nastaviti sa **kontinuiranom i fokusiranom obukom i informisanjem o Konvenciji i pravima djeteta** među sve tri grupe ispitanika. Obuke treba da budu sveobuhvatne i po sadržaju i po pitanju uključivanja svih školskih faktora i sve djece. Poseban fokus treba staviti na obuku za pravo djece da učestvuju u donošenju odluka.
- ❖ Škole i nastavnici treba da obezbijede **informisanje i upoznavanje djece sa svim mehanizmima putem kojih se u školskom kontekstu ostvaruju prava djeteta**, kao i mehanizmima putem kojih učenici imaju priliku prijaviti kršenje prava. Poseban fokus treba staviti na ulogu stručnih službi i učeničkog ombudsmana u situacijama kršenja prava učenika, kako bi se učenici, ali i roditelji, bolje upoznali sa onim što je u nadležnosti stručnih službi za jačanje povjerenja u njima.
- ❖ Nastaviti sa **uključivanjem više tematskih sadržaja o Konvenciji** u postojeće okvire, ali i u druge predmete i slobodne učeničke aktivnosti.
- ❖ Upoznavanje sa pravima djeteta treba uključiti kao **eksplicitan aspekt inicijalnog obrazovanja nastavnika na nastavnim fakultetima** kako bi se svim nastavnicima omogućilo da budu upoznati sa tim šta znači pristup zasnovan na pravima djeteta i šta znači primjena principa najbolji interes djeteta u njihovom (budućem) radu i nastavnoj praksi.
- ❖ Ministarstvo obrazovanja i nauke i Državna prosvjetna inspekcija da uvedu **veću kontrolu nad primjenom odredbi člana 65. Zakona o osnovnom obrazovanju**, kako bi se učešće učenika suštinski primjenjivalo u praksi. Istovremeno, uspostavljanje predstavničkih tijela učenika u školama (predsjednik odjeljenja, Učenički parlament) kao i mehanizama za zaštitu prava (učenički ombudsman) treba da bude u skladu i dosljedna primjena Vodiča za učešće učenika, organizacija učenika i zaštita prava djece u osnovnim školama.
- ❖ Podržati osnovne škole u praktičnom ostvarivanju prava djece na učešće u donošenju odluka **kroz kontinuiranu finansijsku, tehničku, mentorsku i drugu sistemsku podršku** u uspostavljanju učeničkog parlamenta i učeničkog ombudsmana. Škole u okviru svojih budžeta mogu izdvojiti i određena sredstva za rad učeničkog parlamenta, kao i posebnu prostoriju za funkcionisanje parlamenta i učeničkog ombudsmana. Učenički parlament treba razviti u dinamičan model koji će biti otvoren za uključivanje svih zainteresovanih učenika.
- ❖ Nastaviti **partnerstvo sa organizacijama građanskih organizacija** i njihovu podršku školama kroz programe, obuke i niz drugih aktivnosti u cilju jačanja kapaciteta svih aktera za promociju, zaštitu i unapređenje prava djece.
- ❖ Studenti i svo osoblje treba **da se bliže upoznaju sa ulogom i mandatom Ombudsmana**, kao i sa načinom i oblikom podnošenja pritužbe na povrijeđeno pravo. Škole se podstiču da više koriste mehanizam Ombudsmana za zaštitu prava djece, kao i njihovo uključivanje u školske aktivnosti.
- ❖ Preporuka je da rukovodioci škola, nastavno osoblje, stručne službe i roditelji sarađuju u cilju što **bolje primjene Koncepta inkluzivnog obrazovanja** i pripreme programa za jačanje inkluzivnosti škola. Za finansiranje ovakvih programa preporučuje se da škole sarađuju sa opštinama i lokalnim preduzećima i kompanijama.

- ❖ Zavod za razvoj obrazovanja da nastavi sa **obukom nastavnika o temama iz oblasti nasilja**.
- ❖ Zavod za razvoj obrazovanja treba da detaljno predstavi svim školama i svim zainteresovanim stranama **Uputstvo za postupak prijave i zaštite učenika koji je žrtva bilo kojeg oblika nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja**. Istovremeno, Državna prosvjetna inspekcija treba redovno provjeravati primjenu procedura navedenih u Uputstvu.
- ❖ Škole treba **da se obavežu na redovno praćenje i prijavljivanje incidenata nasilja**, ne samo nadležnim institucijama (opština, Ministarstvo obrazovanja, Vlada) već generalno da ove nalaze učine dostupnim javnosti kroz poseban deo u godišnjim izveštajima škola.
- ❖ Godišnji izvještaji i planirane aktivnosti *Nacionalnog koordinacionog tijela za zaštitu i prevenciju djece od zlostavljanja i zanemarivanja* **biti javno i lako dostupni** kako bi se imao uvid u trendove pojave, ali i načine suočavanja i prevencije nasilja.
- ❖ Podizanje svijesti učenika **o vrstama nasilja na internetu** i izvođenje obuka o bezbjednosti i zaštiti ličnih podataka na internetu kroz saradnju sa stručnjacima iz ove oblasti i uz pomoć građanskih organizacija.
- ❖ Kreiranje uputstava i alata za povećano **korištenje interneta u realizaciji nastavnih sadržaja kroz istraživanje**, generiranje informacija i podataka i njihovo korištenje u nastavi.